

doi:10.5559/di.20.3.15

Krešimir Peračković (ZA)ŠTO RADITI U POSTINDUSTRIJSKOM DRUŠTVU? Promjene u društvenoj podjeli rada na početku 21. stoljeća

Alinea / Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Zagreb, 2010., 208 str.

Knjiga Krešimira Peračkovića (*Za)što raditi u postindustrijskom društvu? – Promjene u društvenoj podjeli rada na početku 21. stoljeća*) djeluje u kojem se na znanstveno utemeljen način progovara o društveno vrlo relevantnoj temi koja je svakim danom aktualnija sve većem broju građana Hrvatske. Riječ je o problemu (ne)zaposlenosti, a autor u naslovu, poigravši se riječima i zagradama, postavlja zapravo tri vrlo važna pitanja o toj temi: što, zašto i za što raditi u postindustrijskom društvu. Kako autor navodi, prvo pitanje odnosi se na nestanak mnogih industrijskih zanimanja, drugo na nestajanje tradicionalnoga shvaćanja rada, a treće na smanjivanje plaća i radničkih prava. Spomenuta pitanja kao zajednički nazivnik imaju, dakle, problematiku zaposlenja – odnosno, preciznije, kompleksan međudržavni odnos transformacije društvene, ekonomske i tehnološke paradigme, s jedne strane, te podjele rada, s druge. Doduše, ambicije knjige nisu bile dati praktične odgovore na sva postavljena pitanja, fokus je u prvom redu na upitnoj riječi "što", pri čemu se autor ponajviše bavi makrostrukturnom dimenzijom postindustrijske pre-

obrazbe i problemima povezanim s promjenom poželjnih znanja i vještina na lokalnom, ali i na globalnom, tržištu rada. Važno je naglasiti da autor naznačenoj temi pristupa iz sociološke perspektive, odnosno bavi se prije svega učincima što ih spomenute sektorske transformacije imaju na uspostavu nove zbilje na području rada i zaposlenja.

Uz *Zaključno razmatranje*, knjiga ima pet većih poglavlja s više potpoglavlja i podcjelina unutar osnovnih poglavlja. Osnovna poglavlja nose sljedeće naslove: 1. *Temeljni društveni procesi koji utječu na promjene u podjeli rada*, 2. *Proces tercijarizacije i ekonomija usluga*, 3. *Sociološke teorije o postindustrijskom društvu*, 4. *Društvo usluga – sociološki koncept podjele rada*, 5. *Istraživanje: promjene u socio-profesionalnoj strukturi radno aktivnog stanovništva kao pokazatelj promjena u društvenoj podjeli rada*.

U prvom poglavlju, *Temeljni društveni procesi koji utječu na promjene u podjeli rada*, Peračković je obavio svojevrsnu inventuru klasičnih i suvremenih autora koji su se bavili podjelom rada. Na popisu klasika (napravljen je i osvrt na teorijski opus) jesu Adam Smith, Karl Marx, Emile Durheim, Herbert Spencer i Max Weber. Osnovni doprinos ponuđene komparativne analize pisanja spomenutih autora jest u objedinjenom prikazu uzroka i učinaka podjele rada u klasičnim sociološkim teorijama, a taj prikaz otkriva da se klasici međusobno prilično razlikuju i u vrednovanju utjecaja pojedinih čimbenika na generiranje podjele rada i u čitanju posljedica toga procesa. Kada govore o uzrocima podjele rada, Smith naglašava ulogu ljudske naravi, odnosno ljudske sklonosti razmjerni, za usmjerenje toga procesa, Marx ističe važnost razvoja tehnike, Spencer izdvaja specijalizaciju funkcija, Durkheim gustoću i društveni obujam, a Weber ekonomsko djelovanje. Kada je pak riječ o društvenim posljedicama podjele rada, Smith, Spencer i Durkheim u tom procesu uglavnom vide razvojne učinke (napredak, integracija, solidarnost), Marx regresivne (otuđenje i klasne suprotnosti), a Weber strukturne (pro-

mjene u strukturi zanimanja i djelatnosti). U drugom dijelu prvoga poglavlja žarište se premješta na suvremene teorije društvenih promjena i ponuđenom analizom nastoji se definirati uloga dvaju, po Peračkovićevu mišljenju, temeljnih čimbenika koja oblikuju socioprofesionalnu strukturu – to su tržište i tehnika. Uloga koju je tržište, odnosno načelo ponude i potražnje, odigralo u društvenoj podjeli rada jest pretvaranje rada u robu koja se može prodati i kupovati. Riječ je o radikalnoj promjeni, za koju autor tvrdi, pozivajući se pritom na Karla Polanyia, kako počiva na fikciji. Naime, Polanyi rad vidi kao aktivnost koja je imanentna ljudskom biću, koja ide sa samim životom. Imajući to na umu, autor zaključuje kako društvene promjene povezane s idejom odvajanja rada od osobe i njegova skladištenja i transferiranja kao robe, bez obzira na pozitivne učinke toga u sferi ekonomije, u konačnici vode u socijalnu regresiju. Drugi čimbenik u promjeni podjele rada jest tehnička modernizacija, odnosno obrazac socijalnoga djelovanja nastao kao njezina refleksija; obrazac koji Rogić naziva tehnička subjektivnost. Riječ je o djelovanju kojemu je krajnji cilj povećanje autonomije čovjeka, a to je moguće samo uz nadmašivanje prirodne datosti, što je, uostalom, i osnovna zadaća stroja. No Peračković upozorava na to kako je ishod tehnizacije društva uvelike nadmašio početna očekivanja – oslobodivši se prirodne subjektivnosti, čovjeka je obuzela ona tehnička. Osvrćući se na posljedice tehnoloških promjena, autor nas upućuje na Jeana Fourastiea, koji – govoreći o učincima tehničkoga napretka na socioprofesionalnu strukturu – razlikuje recesivni progres, temelj kojega su inovacije što uz manje rada i vremena daju iste ili bolje rezultate, dokidajući na taj način

potrebu za nekim zanimanjima, od procesivnoga progres, temelj kojega su izumi što šire okvire ekonomije proizvodeći neka nova zanimanja.

Drugo poglavlje pod naslovom *Proces tercijarizacije i ekonomija usluga* pregled je osnovnih pojmova vezanih uz problematiku društvene podjele rada iz ekonomske perspektive. Poglavlje započinje osvrtom na značenje koje se procesu tercijarizacije pridaje u kontekstu makroekonomskih teorija razvoja. Zatim autor skreće pozornost na Đurđanu Ozretić-Došen te C. H. Lovelocka i njihovo viđenje problema definiranja, klasificiranja i uopće identificiranja osnovnih obilježja usluga. Peračković na osnovi iznesenih kriterija i ponuđenih tipologija ističe kako se iz sociološke perspektive kao bitna obilježja usluga nameću subjektivna vrijednost, interakcija i iskustvo. Spomenute dimenzije mogu poslužiti kao osnovni smjerovi za empirijsko istraživanje usluga kao specifičnoga tipa društvenih odnosa. No isto tako autor naglašava sociologijsku relevantnost Eglie-rova i Langeardova koncepta usluživanja, koji otvara prostor da se o uslugama govori kao o specifičnom društvenom djelovanju. Poglavlje završava osvrtom na proces tehnizacije usluga i na osnovne pojavne oblike zamjene ljudskoga uslužnog rada tehničkim uslugama.

U trećem poglavlju autor je izložio pregled triju temeljnih socioloških teorija o postindustrijskom društvu. Prva je autora Daniela Bella, a njegovu konceptu Peračković je posvetio najviše prostora iz dva razloga. Kao prvo, riječ je o najcjelovitijoj analizi promjene u društvenoj podjeli rada, a kao drugo, Bellovo kapitalno djelo o toj problematici (*The Coming of Postindustrial Society*) još nije prevedeno na hrvatski. Možda najvidljiviji Bellov doprinos razumijevanju naznačenih problema jest uvođenje (ne i autorstvo) pojma *postindustrijsko društvo* u diskurs društvenih znanosti te njegovo definiranje kao konceptualne sheme koja naglašava središnju ulogu teorijskoga znanja kao pokretača novih tehnologija, ekonomskoga rasta, ali i stra-

tifikacije društva. No bez obzira na to što je Bellov temeljni analitički interes usmjeren prema pitanju: koje to društvene promjene proizlaze iz razvoja tehnologije, Peračković naglašava da Bell čvrsto stoji na poziciji da sama tehnologija ne determinira društvenu promjenu, nego to čini način na koji se tehnologija primjenjuje. Za prepoznavanje postindustrijskoga društva Bell nudi pet njegovih bitnih obilježja. To su: promjene od proizvodne ekonomije u uslužnu; prevladavanje profesionalnih i tehničkih zanimanja; kodifikacija teorijskoga znanja; usmjerenost prema budućnosti; stvaranje novih intelektualnih tehnologija. Velik doprinos proučavanju društvenih promjena i lakšem prepoznavanju znakova vremena jest i Bellova opća shema društvene promjene, u kojoj kroz 11 dimenzija izlaže osnovne karakterne crte predindustrijskoga, industrijskoga i postindustrijskoga društva. Drugi autor obrađen u ovom poglavlju jest Alain Tourain. Iako su njegova promišljanja o postindustrijskom društvu u najvećoj mjeri okrenuta razumijevanju (novih) društvenih sukoba, točnije: identificiranju aktera tih sukoba i njihovih interesa, on je Peračkoviću zanimljiv jer je u knjizi *Postindustrijsko društvo* operacionalizirao novu strukturu postindustrijskoga društva koja ima obrise socioprofesionalne strukture. I na kraju ovoga poglavlja o teorijama postindustrijskoga društva predstavljen je Manuel Castells. On pobuđuje Peračkoviću pozornost ponajprije tezom da je organizacija društva podređena odnosima proizvodnje, iskustva i moći te svojim pristupom, u kojem promjenu socijalne strukture prepoznaje kao najjači empirijski dokaz promjene društvene paradigme. Pritom Castells ne zanemaruje ni zadani okvir toga procesa, odnosno institucionalne i kulturne datosti,

što njegov pristup čini uporabljivim za razumijevanje postindustrijske transformacije u hrvatskom društvu.

U četvrtom poglavlju Peračković se detaljnije upušta u konceptualizaciju pojma *društvo usluga*. Uvodno predstavlja dva sociološka pristupa uslugama. Prvi je onaj Svena Illerisa, koji je zaokupljeniji nastankom društva usluga, a drugi je Johana Haukesa, koji upozorava na problem pomanjkanja homogenosti unutar uslužnoga sektora, zatim na i dalje snažan rast proizvodnoga sektora te sugerira da je možda točnije rabiti pojam uslužno-industrijsko društvo. U nastavku poglavlja upućuje se na autore koji su se u svojem opusu doticali problema podjele rada u postindustrijskom društvu, pri čemu je posebno zanimljiva tipologija uslužnih djelatnosti Joachima Singelmanna. Iako nije baš najnovija (iznesena je 1980. godine), doima se još uvijek uporabljivom za današnje prilike. Na kraju poglavlja Peračković, kao svojevrstan rezime svega iznesenoga, nudi predložak za sociološku teoriju o društvu usluga te navodi četiri glavna aspekta usluga koje se mogu istraživati u sociologiji: usluge kao sociodemografsko i socioekonomsko obilježje; usluge kao tip društvenoga djelovanja; usluge kao društveni odnos ili interakcija; tehnizacija usluga.

U petom poglavlju na dnevni je red došao i treći nezavisni čimbenik, koji, prema Peračkovićevu mišljenju uz tržište i tehniku utječe na promjene u društvenoj podjeli rada. Riječ je o sociodemografskoj strukturi, a u ovom poglavlju prikazani su rezultati empirijskog istraživanja *Promjene u socio-profesionalnoj strukturi radno aktivnog stanovništva kao pokazatelj promjena u društvenoj podjeli rada* (u Hrvatskoj). Istraživanje je provedeno metodom demografske statistike, a izvori su bili popisne knjige i tablogrami te statistički godišnjaci/ljetopisi za razdoblje od 1971. do 2001. godine. Glavna hipoteza koju je Peračković htio provjeriti istraživanjem oblikovana je kao pitanje i glasi: ima li hrvatsko društvo po svojoj socioprofesionalnoj strukturi većinu obilježja postindustrijskoga društva i

postaje li kroz proces tercijarizacije društvo usluga. Sljedeća četiri obilježja prate se u popisnim izvješćima: radno aktivno stanovništvo, djelatnost/ zanimanje; stupanj obrazovanja (školska sprema).

U zaključnom poglavlju autor, pozivajući se na Piotra Sztompku, konstatira kako je očito da se u suvremenom društvu dogodila promjena u podjeli rada, koja je dovela do promjene njegove kompozicije, zatim da je došlo do promjene u funkciji elemenata sustava, da je došlo do promjene u granicama sustava i okoline te da spomenute promjene znatno utječu na odnose u ostalim društvenim podsustavima. Ono što kao posebno važan moment ističe Peračković jest problematičnost interpretiranja promjena u društvenoj podjeli rada, a i drugih s njom povezanih promjena, kroz dihotomiju razvoj / regresija. Autor ističe kako pri ocjenjivanju uspješnosti nije dobro svoditi kriterije samo na varijable minimaliziranje troškova i maksimaliziranje učinka po jedinici vremena, jer se tako gubi cjelina priče. Tako nešto svakako je legitimno iz ekonomske perspektive, no onda treba stvari nazvati pravim imenom, jer sociolozi razvoj ipak mjere drukčije. U prvom redu za sociologiju su relevantne količine resursa koje su dostupne društvenoj jedinici, zatim oslobađanje od postojećih ograničenja te stupanj uključenosti u društvena djelovanja u odnosu na neko prethodno stanje. Imajući, s jedne strane, spomenuta mjerila na umu, a, s druge, nalaze dobivene analizom popisnih pokazatelja koji govore da hrvatsko društvo poprima postindustrijska obilježja, Peračković svoju knjigu znakovito završava pitanjem postaje li naše društvo servis na periferiji te je li takav ishod razvoj ili regresija.

Podvlačeći crtu na kraju ovoga prikaza, treba reći da je knjiga Krešimira Pe-

račkovića (*Zašto raditi u postindustrijskom društvu? – Promjene u društvenoj podjeli rada na početku 21. stoljeća prije svega vrijedan prinos istraživanju hrvatskoga društva. Naime, u knjizi je vrlo pedantno napravljena inventura stanovništva Hrvatske po aktivnosti, djelatnosti, zanimanjima i obrazovanju, no ono što ovoj knjizi daje dodatnu vrijednost jesu sistematizirane i objedinjene teorijske spoznaje stranih i najvažnijih domaćih autora vezane uz društvenu podjelu rada i s njom povezanih makrostrukturnih društvenih transformacija. S obzirom na manjak radova s ovoga područja, ponuđeni teorijski i empirijski uvidi od velike su važnosti te čine ovu knjigu jedinstvenom u hrvatskim okvirima. Knjiga je namijenjena u prvom redu sociolozima, no može biti vrlo korisna i stručnjacima iz drugih disciplina (poput demografije i ekonomije) koji se zanimaju za društveni razvoj.*

Geran-Marko Miletić

doi:10.5559/di.20.3.16

Marija Geiger S ONU STRANU MONOKULTURE: TRADICIJSKA ZNANJA O OKOLIŠU I MREŽA ŽIVOTA

Biblioteka Electa, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2009., 412 str.

Autorica knjige *S onu stranu monokulture: tradicijska znanja o okolišu i mreža života* Marija Geiger dobitnica je godišnje državne nagrade za znanost za 2009. godinu na području društvenih znanosti. Bavljenje sociologijom okoliša kao područja znanstvenoga rada iskristaliziralo je nekoliko sfera kojima se bavi – tradicijska (lokalna) znanja o okolišu, ekofeminizam i rodni aspekti odnosa spram okoliša. Upravo su navedeni znanstveni interesi doveli do stvaranja knjige, prikaz koje slijedi.